

## Iqtisodiyotda Axborot-Kommunikasion Texnologiyalar Va Tizimlarning Qo‘llanilishi

**Ernazarov Alisher Ergashevich**

Samarqand iqtisodiyot va servis institute o‘qituvchisi

**Baratov Firdavs**

Samarqand Iqtisodiyot servis institute talabasi

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va tizimlari zamonaviy iqtisodiyotda muhim rol o‘ynaydi. Ular sanoatning deyarli barcha tarmoqlari faoliyatining ajralmas qismiga aylanib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va aloqalarni yaxshilashga hissa qo‘shmoqda.

AKT ning asosiy afzalliklaridan biri biznes jarayonlarini avtomatlashtirish va optimallashtirishdir. Kompyuterlashtirish va raqamlashtirish orqali kompaniyalar turli vazifalarga sarflangan vaqt va resurslarni qisqartirishi mumkin. Masalan, omborlarni boshqarishning avtomatlashtirilgan tizimlari tovarlarni kuzatish va jo‘natish jarayonini tezlashtiradi, elektron hisob dasturlari esa moliyaviy operatsiyalarni hisobga olishni soddalashtiradi.

AKT, shuningdek, korxonada aloqa va mijozlar bilan o‘zaro munosabatlarni yaxshilaydi. Elektron pochta, video konferentsiya va boshqa aloqa vositalari tufayli xodimlar geografik joylashuvidan qat‘i nazar, tez va samarali ma‘lumot almashishlari mumkin. Bu tezroq qaror qabul qilishni osonlashtiradi va samaradorlikni oshiradi. Bundan tashqari, AKT mijozlarga onlayn xizmatlarni taqdim etish imkonini beradi, bu esa foydalanish imkoniyatini yaxshilaydi va mijozlar ehtiyojini qondirishni yaxshilaydi.

Iqtisodiyotda AKTning yana bir muhim jihati yangi biznes modellari va imkoniyatlarini yaratishdir. Misol uchun, elektron tijorat va onlayn platformalar yangi savdo va marketing kanallarini taqdim etib, korxonalarga ko‘proq mijozlarni jalb qilish va daromadni oshirish imkonini beradi. AKT axborot texnologiyalari, dasturlash va internet-biznes kabi yangi tarmoqlarning rivojlanishiga ham hissa qo‘shadi.

Biroq, iqtisodiyotda AKTdan foydalanish bir qator qiyinchiliklar va xavflarni ham keltirib chiqaradi. Misol uchun, kompaniyalar uchun jiddiy moliyaviy va obro‘-e‘tibor yo‘qotishlariga olib kelishi mumkin bo‘lgan kiberhujumlar va ma‘lumotlarning buzilishi tahdidi mavjud. Bundan tashqari, AKT uskunalarga ham, xodimlarni o‘qitishga ham katta sarmoya talab qiladi, bu esa ba‘zi kompaniyalar uchun og‘ir bo‘lishi mumkin.

Axborot - ijtimoiy, tabiiy fanlarning, tafakkur ilmining taraqqiyoti natijasida yuzaga kelgan bilim va ma‘lumotlar, kishilarning amaliy faoliyati davomida to‘plagan tajribalari majmuyi demak inson axborot oqimi ichida yashar ekan, turli-tuman voqea, hodisalar va jarayonlarning bir - biriga aloqadorligini, o‘zaro munosabati mohiyatini tahlil etish, mushoxada va mulohaza qilib ko‘rish, tabiat va jamiyatning rivojlanish qonunlari qanday amal qilayotganligini anglab etish maqsadida ko‘pdan ko‘p so‘zlarga, dalil va raqamlarga murojaat qiladi. Axborot tufayli nazariyot amaliyot bilan birlashadi.

Axborot, kompyuterlashtirish, hisoblash texnikasi, axborot texnologiyasi, modellash, ma'lumotlar manbai, dasturlashtirish, shaxsiy kompyuterlar, dastur bilan ta'minlash va boshqa shu kabi ilmiy tushunchalar jamiyatni axborotlashtirishning eng muhim xususiyatlarini ifoda etadi.

Axborot texnologiyasi iqtisodiy masalalarni hal qilishda quyidagi asosiy jarayonni o'z ichiga oladi:

1. Axborotni yig'ish va ro'yxatdan o'tkazish.
2. Uni qayta ishlash, joyiga uzatish.
3. Ma'lumotlarni kodlashtirish.
4. Ma'lumotlarni saqlash va izlash.
5. Iqtisodiy axborotlarni qayta ishlash.
6. Axborotni chop etish va axborotdan foydalanish.
7. Qapop qabul qilish va boshqaruv ta'sirini ishlab chiqish. Ma'lumki, iqtisodiy axborot hamma jarayonlarning yuzaga kelishida ishtirok etadi, lekin qator holatlarda ba'zi jarayonlar ishtirok etmaydi. Ularning amalga oshirilishi har xil bo'ladi. SHu o'rinda ba'zi jarayonlar qaytarilishi mumkin.

Axborot texnologiyalarini o'rganish uch qismdan iborat:

1. Axborot texnologiyalarini tashkil qilishning nazariy asoslari o'rganiladi, bunda asosiy e'tibor axborot tizimini yaratish tamoyillari, rivojlantirish bosqichlari, iqtisodiy axborotning xususiyatlari, tuzilishi va qayta ishlash jarayonlariga qaratilgan.
2. Axborot texnologiyalari vositalari: hisoblash texnikasining tuzilishi, foydalanish usullari, matematik va dasturiy ta'minoti va uning faoliyatini belgilovchi lingvistik ergonomik va umumiy ta'minotlarni o'rganadi.
3. Boshqarish sub'ekti faoliyatiga taalluqli bo'lgan iqtisodiy masalalarni echish yo'llari o'rganiladi.

Hozirgi kunda egiluvchanlik, qulaylik va tashqi ta'sirlarga moslanuvchan xususiyatlarga ega optimal axborot texnologiyalari boshqaruv ishlarini samaradorligini oshirishning zaruriy sharti hisoblanib, bu texnologiyalar axborotlar va hisoblash texnikalari bilan malakali ishlash ko'nikmalarini talab qiladi.

Axborot texnologiyalari - hisoblash texnikalari vositalaridan foydalanish bilan tashkiliy tuzilmada axborotlarni to'plash, olish, saqlash, ishlov berish, tahlil va uzatish funksiyalarini amalga oshiruvchi jarayonlar to'plamidir yoki boshqacha aytganda axborotlar aylanmasi va ishlov berish hamda bu jarayonlarni yoritib beruvchi jarayonlar to'plamidir.

Axborot texnologiyalari texnik, axborot, uslubiy va tashkiliy tuzilishga bog'liq bo'ladi va ularga asoslanadi.

Texnik ta'minot – kompyuter, tashkiliy texnika, aloqa tarmog'i va tarmoq qurilmalaridan iborat bo'ladi. Texnik ta'minlanganlikka bog'liq bo'lgan (qo'lda, avtomatlashtirilgan, masofadagi) axborot texnologiyalarining turi axborotlarni to'plash, ishlov berish va uzatish jarayonlariga katta ta'sir o'tkazadi. Kompyuterlarni ishlab chiqarish quvvati ortib borishi bilan bir vaqtda bahosi ham tushib keng foydalanuvchilar doirasiga ega bo'lib bormoqda. Hozirgi kunda ichki kommunikasion imkoniyatlarga, tez o'tkazuvchi modemlar, katta hajmli hotiraga, skanerlar, vo'lyozma matnlar va ovozlarni farqlay olish qurilmalariga ega bo'lib bomoqda.

Texnik va axborot ta'minotiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lgan dasturiy ta'minot to'plash, ishlov berish, tahlil qilish, saqlash va kompyuter bilan interfeys – muloqot funksiyalarini amalga oshiradi.

Axborot ta'minoti – kompyuterda ishlov berish uchun aniq ko'rinishda taqdim etilgan ma'lumotlar to'plamidir.

Tashkiliy va uslubiy ta'minot o'zida izlanayotgan natijani olish uchun kompyuter va dasturiy ta'minotni faoliyat yuritishiga yo'naltirilgan tadbirlar majmuasidir.

Quyidagilar axborot texnologiyalarini asosiy xususiyatlari hisoblanadi:

1. Maqsadga muvofiqlik,
2. Komponent va tarkibiy tuzilishni mavjudligi,
3. Tashqi muhit bilan o'zaro hamkorlik,
4. Bir butunlik,
5. Vaqt bo'yicha rivojlanib borishi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va tizimlari (AKT) zamonaviy iqtisodiyotda muhim o'rin tutib, tashkilotlarga biznes jarayonlarini optimallashtirish, samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirish imkonini beradi. Iqtisodiyotda AKTdan foydalanishning ba'zi usullari:

1. Biznes jarayonlarini avtomatlashtirish: AKT tashkilotlardagi turli vazifalar va operatsiyalarni avtomatlashtirish va optimallashtirish imkonini beradi, bu esa samaradorlikni oshiradi va xarajatlarni kamaytiradi.
2. Axborotni boshqarish: AKT biznes jarayonlari, mijozlar, bozor va kompaniya faoliyatining boshqa jihatlarini haqidagi ma'lumotlarni to'plash, tartibga solish va qayta ishlash imkonini beradi. Bu sizga to'g'ri ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishga yordam beradi.
3. Elektron tijorat: AKT Internetda savdo operatsiyalarini amalga oshirish imkoniyatlarini yaratadi. Bu kompaniyalarga mijozlar bazasini kengaytirish, marketing va yetkazib berish xarajatlarini kamaytirish, buyurtma va to'lov jarayonlarini yaxshilash imkonini beradi.
4. Mijozlar bilan aloqalarni boshqarish (CRM): AKT mijozlarning ma'lumotlar bazalarini yaratish va boshqarish, savdo va marketing jarayonlarini avtomatlashtirish va mijozlarga ko'proq moslashtirilgan xizmat ko'rsatish uchun ishlatilishi mumkin.
5. Ta'minot zanjirini boshqarish: AKT tashkilotlarga tovarlarni sotib olish, ishlab chiqarish va yetkazib berish jarayonlarini samarali boshqarish imkonini beradi. Bu xarajatlarni kamaytirish va samaradorlikni oshirishga yordam beradi.
6. Elektron hujjat aylanishi: AKT tashkilotlarga hujjatlarni elektron shaklda saqlash, qayta ishlash va almashish imkonini beradi, bu esa axborotning mavjudligi va boshqaruvini yaxshilaydi.
7. Biznes tahlili: AKT ma'lumotlarni tahlil qilish, prognozlash va modellashtirish vositalarini taqdim etadi, bu esa tashkilotlarga o'z faoliyati haqidagi ma'lumotlar asosida ongli qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Bular iqtisodiyotda AKTdan qanday foydalanishga misollardir. Bugungi dunyoda ular turli sohalar va tashkilotlar uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Umuman olganda, iqtisodiyotga axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va tizimlarining joriy etilishi korxonalar rivojlanishini rag'batlantirmoqda, mehnat unumdorligi va raqobatbardoshligini oshirmoqda. Biroq, AKTdan foydalanish xavfsizligi va samaradorligini ta'minlash uchun yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflarni hisobga olish va tegishli choralarni ko'rish kerak.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA INTERNET MANBAALAR**

1. Ergashevich, E. A. (2023). Internet Tarmog'i Xizmat Turlarining Zamonaviy Tahlili. *Journal of Innovation in Education and Social Research*, 1(3), 174-176.
2. INTERNET TARMOG'I AXBOROT XURUJLARI. EA Ergashevich - ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, 2023
3. Zamonaviy Logistika Axborot-Kommunikatsiya Texnologiyalarining O'Rni. EA Ergashevich, AS Dilmurodovna. *Journal of Innovation in Education and Social Research* 1 (3), 189-191

4. Ergashevich, E. A., & Bahronovna, C. G. (2023). INNOVATIVE TRAINING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS MANAGEMENT FUNCTIONS. *International Journal of Engineering Mathematics (Online)*, 5(2).
5. <https://ebook.tsue.uz/public/ebooks/iqtisodiyotda-axborot-kommunikatsiya-texnologiyalar-va-tizimlar>
6. [https://uniwork.buxdu.uz/resurs/13278\\_2\\_115636E5C8C04CDF888D6322BBD2E1F52734951.pdf](https://uniwork.buxdu.uz/resurs/13278_2_115636E5C8C04CDF888D6322BBD2E1F52734951.pdf)
7. <https://arm.sies.uz/wp-content/uploads/2020/11/43-y-Iqtisodda-axborot-texnologiyalari.-Oquv-qollanma.-O.T.Kenjayev-A.O.Roziyev.-T-2005.pdf>